

Levedi törzsszövetségétől

Szent István államáig

Az utóbbi évtizedekben soha nem tapasztalt érdeklődéssel fogtak kutatóink a magyar őstörténet egyes kérdéseinek tanulmányozásához s ennek köszönhető, hogy ma már felsejlik az a hatalmas ívű folyamat, melyet a honfoglalás előzményeinek, a honfoglalásnak és a rákövetkező kalandozások korának szoktunk nevezni. *Kristó Gyula* majd harminc éves könyvében* arra vállalkozik, hogy a magyar történelem mintegy másfél százados szakaszának, a 830-as évektől a X. század végéig terjedő időszak néhány kérdéséről adjon tájékoztatást.

A sokezernyi adat szövevényében nem könnyű eligazodni, ráadásul a szerző még egy kedvünkre való többletvállalással is nehezíti az olvasást. Nem akar azok sorába állni – az utóbbi években mintha divatja lenne ennek –, akik cáfolat nélkül utasítanak vissza, vagy kézlegyintéssel intéznek el teóriájukba nem illő tudományos elméleteket. Nyilvánvaló, hogy a nyitott kérdések nem oldódnak meg, az ellenvélemények nem tűnnek el azáltal, hogy elhallgatjuk (netán elhallgattatjuk) vagy figyelmen kívül hagyjuk őket. Tartós eredmények csak a források átfogó ismerete, egymás eredményeinek tiszteletben tartása – ha kell cáfolata – révén érhetők el.

Az az űr, amely a mantsyktól és a hantiktól elvált előmagyarokat a történelem írott lapjain a 830

táján felbukkanó magyaroktól elválasztja, roppant tág. S ha vannak is olyan utalások a VI. századtól kezdődően, amelyek több-kevesebb logikai, nyelvi és időrendi nehézséggel a magyarság egy részére vonatkoztathatók, aligha kétséges: a 830-as éveket megelőző időkre nincs olyan forrásunk, amely teljes bizonyossággal a magyarokkal lenne kapcsolatba hozható. Ettől kezdve azonban Dzsajhani 920 körül készült arab nyelvű – igaz, csak későbbi arab és perzsa kivonatolók, Ibn Ruszta és Gardizi szövegében töredékesen fennmaradt – alkotása, valamint Biborban született Konsztantinosz bizánci császár 948–952 között írott műve, illetve a két szöveg összevetése már eligazít a lényeges pontokon. Nagyon valószínű, hogy a megyeri nevű egységes néptömeg – ahogyan 870 körül az írott forrásokban megjelenik – mind földrajzi, mind politikai tekintetben már a kazár függőség idején (VII–VIII. század) viszonylag elkülönült és határozott körvonalú képletet alkotott. A kazár kaganátustól való elszakadás és önállósulás (830 körül) nem egyszeri mozzanat lehetett, hanem hosszabb folyamat, melynek csak utolsó állomását (Levedi vajdaságát és Árpád pajzsa emelését) ismerjük többé-kevésbé megbízhatóan. A régészeti emlékek (viselet, fegyverzet, temetkezési szokások) tanúsága szerint nem telhetett el sok idő a magyarság egy részének Magna Hungariából való elvándorlása és a Kárpát-medence elfoglalása között. A Volga vidéki őshazát tehát valamikor közvetlenül 830 előtt hagyták el.

A 830-as évek utáni fejleményekről Konsztantinosz szövege semmi kétséget nem hagy: a magyar törzsszövetség kazár fennhatóság alá került és katonai segédnépként szolgált. A császár ugyan háromévesnek mondja a kazár–magyar együttélést, de más forrásokból nyilvánvaló, hogy mintegy másfél évtizedről van szó, amely 850 körül ért

* Kristó Gyula: *Levedi törzsszövetségétől Szent István államáig* (Magvető Könyvkiadó, 1980)

véget. Ekkor, a sorozatos besenyő támadás következtében, a törzsszövetség kettészakadt. Egyes csoportokat a Kaukázuson túlrá sodort a támadás, a megmaradtak az Etelközbe költöztek. A Dzsahani által megrajzolt és a 880 körüli viszonyokra érvényes magyar szállásterület, illetve az ellenőrzésük alá tartozó sáv nyugati pereme bizonyosan a Déli- és Keleti-Kárpátok vonulatát követte természetes határként, s a Havasalföld egész területét magába foglalta.

A magyar törzsszövetség számára a IX. század utolsó évtizedeiben egyre inkább a nyugati irányú katonai vállalkozások váltak meghatározóvá és döntő jelentőségűekké. Nem véletlen tehát, sőt természetes, hogy a harcok során letelepedésre alkalmasnak talált Kárpát-medencébe egyre nagyobb tömegek vándorolnak át s ülnek meg tartósan. Valószínű, hogy a Garam-Duna vonalától keletre elterülő vidéket már 892-től megszállták, majd a leendő ország többi területét is birtokukba vették. Régészeti leletek alapján (Magyarlapád, Marosgombás, Diósd, Székelyderzs, Eresztvény, Zabola) bizonyítottan tűnik, hogy Dél-Erdély gyér, inkább hadászati célú megszállása is megtörtént. A magyar honfoglalást tehát folyamatként kell felfognunk, mely 892 körül vette kezdetét és 895 táján zárult, utóregzései pedig 900-ban csillapultak el végképp.

Ilyen értelemben igazat kell adnunk a szerzőnek, amikor megállapítja, hogy a honfoglalás, valamint a kalandozások néven ismert katonai akciók a IX. század utolsó évtizedében sem fogalmilag, sem időbelileg nem választhatók szét. Felfogása szerint a 892. évi pannóniai kalandozással függ össze a Duna-Garam vonaltól keletre eső területek első birtokbavétele, vagyis a honfoglalás első fejezete, míg a 899-900. évi itáliai portyázáshoz kapcsolódik Pannónia és Kelet-Morvaország elfoglalása, azaz a honfoglalás harmadik, záró szakasza. A 933-ban Merseburgnál, majd 955-ben Augsburgnál elszenvedett vereség nem jelentette a kalandozások végét, az utolsó portyák 970 körül zajlottak. A magyar történetírásban hosszú vita folyt a kalandok jellegét

illetően. Ma már aligha kétséges azok zsákmányszerző (nemesfém, rabszolga) volta.

Am váratlan nehézségek éppen akkor támadtak, amikor az Árpádok megszilárdultnak hiheték fennhatóságukat a Kárpát-medence nyugati része felett. Koppány lázadása 997-ben végeredményben a fejedelmi törzson belüli főhatalom birtoklásáért robbant ki, de István és Koppány harcában a tét nem egyszerűen a törzsfői, illetve nagyfejedelmi hatalom birtoklása volt, hanem ennél lényegesen több. Az István-legendák közül a nagyobbik Géza 997. évi halálát közvetlenül követően általánosságban – Koppány nevét meg sem említve – szól arról, hogy az „irigységgel és gonoszsággal teljes ördög” beháborút támasztott István ellen. A kisebbik legenda így ír: „Bizonyos nemesek pedig, kiknek szívében féltelenség és restség fészkelte, látván, hogy kényszerből el kell hagyniok a megszokottat, ördögi sugallatra elvetették a király meggyőződését, és a korábbi élvezetekre adva ismét lelküket, fegyvert ragadtak ellene.”

Csak egy igen kései, XIV. századi krónika-kompozícióból tudjuk, hogy Géza halála után Koppány vérfertőző házasságra akart lépni István anyjával, és István részének megkaparintása céljából halálra szánta Istvánt. Koppány körül tehát azok csoportosultak, akik elégedetlenek voltak a Géza követte politikával: a kereszténység erőszakos terjesztésével, a pogányság visszaszorításával és a fejedelmi udvar németbarátságával. Velük szemben István elsősorban a német lovagokra (Hont, Paznan, Vencellin) támaszkodhatott. Éppen ezért az egykorú pannonhalmi oklevél joggal beszél az összecsapás kapcsán a magyarok és németek közti küzdelemről. István győzött, s ezzel elhárult a pogány restauráció veszélye, megadatott a lehetőség István számára az apja által járt út továbbfolytatására. A korona elnyerése az ezredfordulón a kialakuló magyar állam elért eredményeinek szentesítését jelentette a pápaság részéről, befogadását a keresztény európai népek közösségébe.

KÓHEGYI MIHÁLY